

УДК 80: 001(045)

ББК 80

НЗ4

Відповідальний редактор: Л. М. Марчук

Редакційна колегія: М. Ф. Гетьманець, доктор філологічних наук, професор; Л. О. Іванова, кандидат філологічних наук, доцент; О. В. Кеба, доктор філологічних наук, професор; М. Г. Кудрявцев, доктор філологічних наук, професор (науковий редактор); Ю. О. Маркітантов, кандидат філологічних наук, доцент; А. А. Марчишина, кандидат філологічних наук, доцент (заступник відповідального редактора); Л. М. Марчук, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); Г. Й. Насмінчук, кандидат філологічних наук, доцент; А. С. Попович, кандидат філологічних наук, доцент (науковий редактор); П. І. Свідер, доктор філологічних наук, професор; О. С. Силаєв, доктор філологічних наук, професор; Н. М. Сологуб, доктор філологічних наук, професор; О. А. Рарицький, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар); О. О. Тараненко, доктор філологічних наук, професор; Л. Г. Яропуд, кандидат філологічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою вченої ради

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №10 від 29.10.2009 р.)*

**НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка:
Філологічні науки. Випуск 20. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 792 с.**

УДК 80: 001(045)

ББК 80

Рік заснування – 1993. До 1999 р. – Збірник наукових праць

Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна

Президією ВАК України (Постанова №2-05/9 від 14 листопада 2001 року) збірник перереєстровано як наукове фахове видання з філологічних наук

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ №14660-3631ПР від 01. 12.2008 р.

© Автори статей, 2009

© “Аксіома”, видання, 2009

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ: ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ХАОСУ

Згадки про творчу постать українського поета-емігранта Євгена Маланюка в польській та українській емігрантській пресі, в енциклопедичних виданнях Польщі стислі, позитивні і доброзичливі. На думку О. Веретюк, Є. Маланюк “був найпопулярнішим і найбільш шанованим з українських поетів у Польщі”, чому сприяв “європейський рівень його поетичного таланту” [1, 304].

Майже всі видання зазначають, що поезія Є. Маланюка подає не класичну картину світу, його розуміння як єдиного, впорядкованого, гармонійного, такого, що має непорушні константи і сенс, а започатковану ще романтиками неklasичну візію, де в основі буття – начала дисгармонійності і хаосу. „Українська загальна енциклопедія” одним рядком констатує, що „Євген Маланюк – український письменник, поет і публіцист”, схильний до мотивів „катастрофізму” [3, 610]. А весною 1936 р. у Львові на літературному вечорі „Wieczór przekładów współczesnej poezji ukraińskiej” мгр. З. Кумантан розповів про творчість українських поетів-емігрантів, що мешкають у Польщі: Є. Маланюка, Ю. Клена, Б.-І. Антонича, О. Бабія, С. Гординського, Б. Кравцева, Л. Мосендза та ін., виділяючи домінуючу неklasичну картину світу в творчості Є. Маланюка.

Богдан Лепкий у „Wielkiej literaturze powszechnej” (1933. – Т.IV. – s.536) пише про розвиток літератури у Польщі, зараховуючи Є. Маланюка і Наталію Ливицьку-Холодну до „великих талантів”, які подавали надії. Мар’ян Якубець у розвідці про українську літературу серед еміграційних поетів виділяє Є. Маланюка та Ю. Липу: „Двадцять років ознаменувалися також великим поживаленням літературного руху на землях Західної України і на еміграції. Серед поетів, не пов’язаних з ідеологією соціалізму, треба назвати Юрія Липу і Євгена Маланюка (нар. 1897) – автора багатьох бунтівних збірок лірики і поем, відомих і перекладених перед війною в Польщі” [7, 576]. Згодом цей же дослідник у „Dziejach literatur europejskich” (1989. – Т.3) повніше схарактеризував його „дисгармонійну” поезію. На відміну від універсуму, де панує ідея Логосу (як в її античному, платонівському, так і християнському варіанті), у поезії Є. Маланюка буття маніфестується як роздроблене, хаотичне, позбавлене констант, нестабільне, катастрофічне, апокаліптичне. У Польщі, у період між двома війнами, де перебувало чимало емігрантів, відчувалися ідеї катастрофізму (вплив Освальда Шпенглера і Хосе Ортеги-і-Гассета, а також були сильними історіософські тенденції в польській літературі: наукові праці М. Здоховського, Ф. Знанецького, С. Віткевича, повісті Р. Яворського, Б. Ясенського, О. Вата, ліричні твори К. Галчинського, Ю. Тувіма, Ч. Мілоша, О. Римкевича, Б. Броневського). Ришард Лужний у „Zarysie dziejów literatury ukraińskiej” пише: „Діяли тоді такі відомі автори, як Ю. Липа і Є. Маланюк”, які своїм словом „намагалися згармонізувати людину і світ” [10, 399].

Флоріан Неуважний у вступі до антології Тадеуша Голлендра „Z poezji ukraińskiej” називає ім’я Є. Маланюка поруч із Б.-І. Антоничем як видатну у негативному плані індивідуальність із її тяжінням до змалювання життєвого хаосу [6, 7]. Антоній Середницький у розвідці „Jewhen Małaniuk a pisarze Polscy” відзначає, що „Євген Маланюк через гармонію і дисгармонію своїх творів усував у польсько-українських літературних взаєминах білі плями і ця його діяльність заслуговує на спогад” [14, 82].

Анджей Хойновський у книзі „Концепcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939” пише про діяльність Є.Маланюка як члена Польсько-українського товариства (Towarzystwa Polsko-Ukraińskiego) [5, 193], до якого належали журналіст Іван Кедрін-Рудницький, Леон Василевський, секретар Інституту досліджень національних справ (Instytut Badań Spraw Narodowościowych) Станіслав Папроцький, соціальний діяч, історик і автор праць про конструктивну політику щодо української меншості Ян Станіслав Лось, літературознавець і перекладач Костянтин Симонолевич, український соціаліст і депутат сейму Павло Васиньчук, професор Варшавського університету Роман Смаль-Стоцький. Товариство видавало „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, його метою був пошук шляхів порозуміння і співпраці поляків і українців, що мешкали в Речі Посполитій.

Брошура В. Бончковського „Polish Writings by Evhen Malaniuk” знайомить зі списком деяких праць Є. Маланюка на шпальтах таких періодичних видань, як квартальник „Wschód”, тижневик „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, місячник „Problemy Europy Wschodniej” та двотижневик „Myśl Polska”, які редагував автор. В. Бончковський подає список псевдонімів та криптонімів, під якими публікувалися український митець, зауважуючи, що є багато праць, взагалі не підписаних Є. Маланюком:

„Jakób Stojan
J.Stojan, J.St., J.S., S.;
Edward Kark
E.Kark; E.K.K.;
Kpt.; M.; M.M.;
Spec.” [4, 5].

У передмові В. Бончковський зазначає, що в названих виданнях друкувалися статті українців, але „в їх гроні одне з перших місць займав Євген Маланюк – плідний, динамічний, який володів незвичайною письменницькою легкістю” і поезія якого „зосереджувалася на хаотичній стороні життя” [4, 5]. Дружба Є. Маланюка з редактором „Biuletynia Polsko-Ukraińskiego” В. Бончковським продовжилася після війни, вони листувалися. В архіві Є. Маланюка в Нью-Йорку збереглися листи В. Бончковського з Лівану.

Деяку біобібліографічну інформацію про Є. Маланюка можна знайти в „Studiach Polono-Slavica Orientalia” (Wiśniewska Elżbieta. Ukrainika na łamach „Wiadomości literackich” // Studia Polono-Slavica Orientalia. – 1976. – Т.III. – S.160; Chajęcka M., Jazukiewicz-Osefkowska L. Rossica, ukrainica i białorusznica na łamach „Kamenu” (1933–1962). Bibliografia // Studia Polono-Slavica-Orientalia. Acta literaria. – 1984. – T.VIII. – S.133–186).

Вельми цінну з погляду поетичного аналізу статтю „Eugeniusz Małaniuk, poeta-gycerz” представив К. Симонолевич-молодший у „Biuletynie Polsko-Ukraińskim” разом із власним перекладом катастрофічної вірша Є.Маланюка зі збірки „Земля й залізо” (1930) з циклу „Варяги”: „Oto ich trzech: surowy Rurik...” Цей вірш згодом Альфред Том розмістив в шостому томі „Wielkiej literaturze powszechnej” (Warszawa, 1933 – s.536).

К. Симонолевич вважає, що за катастрофічним баченням світу, майстерністю ритміки, мови, тематики та ідеології творів Є. Маланюк значно перевищує сучасних йому українських поетів і є винятковим явищем. Називаючи письменника „лицарем-борцем за волю, „wajdelotą” пригнобленої України” [15, с.36], К. Симонолевич зараховує його до стилістичної течії неоромантиків: „Романтизм його є живим, пульсуючим бурею і гнівом, сльозами і кров’ю спливаючий, сарказмом символів страждаючий” [15, 36]. Автор переймається дисгармонійністю його поезії, емігрантською тугою Є. Маланюка за Вітчизною, характер якої, на погляд К. Симонолевича, чудово передає поетика віршів українського митця: „Мова поета архаїчна, сувора від дзвону мечів і посвисту степових вихрів. Ритміка віршів різноманітна – то вона коливається гармонійно, як хлібні лани, то гуде і рветься, як води Дніпра, то знову товпиться, як коні з атакуючої конниці, що стрімголов несеться вздовж степу” [15, 37].

У міжвоєнний період Є. Маланюк виступав на сторінках польської преси як публіцист, його статті свідчать про настрої катастрофізму. Серед його наукових розвідок слід назвати статтю „St. Petersburg, Petrograd – Leningrad” у „Pamiętniku Warszawskim”, де прокоментовано вірші Петербурга в А. Міцкевича, Т. Шевченка, М. Некрасова, О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Банаха, Д. Мережковського (у ненадрукованім до того перекладі Л. Подгорського-Околува) [12].

У 1933 р. в щомісячнику „Przegląd Współczesny” вийшла стаття „O literaturze ukraińskiej” (Т.XIV), в якій Є. Маланюк з повагою відгукується про ранню творчість П. Тичини, М. Рильського, К. Бажана та інших письменників, водночас критикуючи їх за уславлення революційних перетворень на Україні. У статті подається також стислий огляд української емігрантської літератури в Польщі. Схожого змісту розвідка вийшла у „Wiadomościach Literackich” (1933) під назвою „Poezja ukraińska ostatniej doby”, де Є. Маланюк розглядає сучасну українську літературу, вплив на неї Т. Шевченка як тектонічного явища [11, 2].

Часопис „March” опублікував статтю Є. Маланюка „Szkice do typologii kultury” у перекладі Є. Стемповського, де стверджується, що із Заходом пов’язаний культурний поступ, гуманізм, а зі Сходом – утиски та репресії [13]. На титулі статті вміщено дарчий напис: „Дорогому перекладачеві Юркові Стемповському від вдячного Е. Маланюка, Варшава 25.1.1935” [14, 70].

Картина світу, де панують категорії хаосу, смерті, війни, злочинів, витрати енергій, постає в поезіях Є. Маланюка, перекладених польською мовою. Твори Є. Маланюка в Польщі переклали найбільше, серед перекладачів – Ю. Лободовський, Ю. Тувім, Є. Стемповський, Ю. Чехович, Ч. Ястжембець-Козловський, К. Яворський та ін.

Ряд поетичних перекладів належить Юзефу Лободовському, вони друкувалися в паризькій „Kulturze” (№ 8/1948. – s.76; № 7–8/1950. – s.102–103; № 7–8/1959. – s.41–49) і „Biuletynie Polsko-Ukraińskim” (1935. – s.215; 1936. – s.63; № 29/1937. – s.328; № 45/1937. – s.504; № 20/1938. – s.215).

На сторінках „Biuletynia Polsko-Ukraińskiego” (1933. – № 4) побачив світ вірш Є. Маланюка „Tym, którzmu przysiądą” у перекладі Генріха Заславського (псевдонім Юзефа Чеховича), ще деякі переклади друкувалися в журналі „Zet” (1933. – № 2), згодом були вміщені до збірки поезій Юзефа Чеховича „Wierszy” (Lublin, 1963. – s.423–428).

Ч. Ястжембець-Козловський опублікував у видавництві „Biblioteka Zet” під назвою „Hellada Stepowa” (1936) збірку Є. Маланюка, куди увійшло чотирнадцять поезій зі збірок „Стиллет і стилос”, „Гербарій”, „Земля і залізо”, „Земна Мадонна”. Ще один переклад „Pamięć” надрукований у „Biuletynie Polsko-Ukraińskim” (1935. – № 8. – s.322).

К. Анджей Яворський переклав дев'ять віршів Є. Маланюка, присвячених кохання і враженням поета від перебування в Чехословаччині [8], майже всі твори увійшли до третього тому його „Pism”.

Після смерті Євгена Маланюка, у 1968, під назвою „Wspomnienie o przysiacielu”, вийшла у квітневому номері „Kulturzy” (1968. – № 4/246. – s.130–132) стаття Єжи Стемповського. Згодом текст був передрукований у книзі Є. Стемповського „W dolinie Dniestru. Listy o Ukrainie” (1991). На думку автора статті, Є. Маланюк був „одним з найвизначніших українських поетів і есеїстів ХХ століття” [16, 118]. Ось як описано їхню першу зустріч: „...був високим, худим, коротко підстриженим брюнетом; мав заштопаний піджак, наче опалений морським вітром; тримався просто, голос його мав легко металічний тон, який спостерігаємо в його віршах; уважний погляд темних очей видавався водночас доброзичливим і скептичним. Усе разом складало силует молодого офіцера українських військ” [16, 118–119]. Звернімо увагу на епітет „скептичний”. Скепсис був притаманний і Станіславу Стемповському – батькові Єжи.

Остання зустріч також змальована докладно: „...здалеку вже помітив знайомий силует петлюрівського офіцера, який височив над натовпом перехожих. Тримався просто, як 46 років тому, мав таке саме коротко підстрижене волосся без сліду сивини, обличчя, опалене понтійським вітром, той самий уважний погляд. Піввіку еміграції не залишили на ньому видимих слідів. Тільки-но почав говорити, я помітив, що голос його не має більше давнього металевого відтінку. Слова виходили з його вуст без поспіху, матово, наче обережно” [16, 121].

У спогадах зазначено, що Є. Маланюк вільно володів польською, але Є. Стемповський волів розмовляти з ним українською, бо надніпрянський акцент і металевий дзвін голосу українського поета створював міраж простору “степової Еллади”. Інтерес Є. Маланюка до історії став першим містком дружби двох митців: “Його зацікавлення минулим – крім спільного походження... – були першим вогнем приязні, що потім поєднувала нас” [16, 119–120]. Ім'я Є. Маланюка асоціювалося з неklasичною картиною світу, семіотизацією хаосу, нестабільності, дисонансів. Це відзначив, аналізуючи книгу Є. Маланюка “Земна Мадонна”, один з ідеологів прорадянського квартальника “Ми” С. Доленга (А. Крижанівський) у статті “Поет тьми й хаосу” (1938). Звісно, він явно перебільшує, коли каже, що поезія Є. Маланюка передає “охлялість замученого візіями своєї фантазії параноїка”, але семантичний аспект хаосу помічений добре. Від нього – один крок до асемантичного простору постмодернізму: концепту “тіла без органів” та ін., зрештою, ідей нинішньої синергетики про виникнення складних структурних утворень із безпорядку й хаосу.

На смерть Є. Маланюка відгукнувся й лондонський тижневик “Wiadomosci”, опублікувавши на перших шпальтах травневого номеру його поезію “Wiadomości” в двох перекладах Ю. Тувіма й Ю. Лободовського, а також статтю “Eugeniusz Małaniuk” Д. С. Вандича, в якій подається стислий огляд життєвого шляху поета, наголошується на трагічних сторінках біографії поета і його катастрофічному світогляді (“меланхолія, яка віє з історії його життя”). Є. Маланюк характеризується як “вічний блукач-емігрант”. У рецепції Д. С. Вандича Є. Маланюк схожий на “щирого, бойового українця”, який був “типом західноєвропейського гуманіста в найкращому виданню”, “мав глибоке відчуття своєї національної окремішності і ревно боровся за право України на самостійне існування” [17, 1]. Автор згадує, як вони не раз мали довгі розмови про культуру Еллади і Візантії, причому, на думку Д. С. Вандича, “основою його (Є. Маланюка. – Е.Ц.) була Еллада, не Візантія” [17, 1].

Найбільше сприяв пропагуванню літературної спадщини українського письменника в Польщі Ю. Лободовський, він перекладав поезії Є. Маланюка, писав про нього статті. Стаття “Po śmierci Małaniuka” була розміщена в жовтневому номері паризької “Kulturzy”. На думку Ю. Лободовського, пам'ять українського поета заслуговує більшої уваги, оскільки “усюди його

вважають першим українським поетом на Заході”, а не тільки в Польщі [9, 111], і “з кращою української поезії півстоліття Є. Маланюк посідає одне з перших місць” [9, 114].

Ю. Лободовський згадує знайомство з Є. Маланюком на початку 1936 р., у Варшаві. Вони здебільшого зустрічалися у редакції “Biuletynia Polsko-Ukraińskiego” через справи і лише іноді в товариській атмосфері: “Високий, міцно збудований чоловік, з обережними рухами і спокійною, який рідко коли підвищував голосом, тримався швидше з певною стриманістю, без надмірної одкровенності... Рішучий антикомуніст, водночас не приховував своєї русофобії, хоча всім літературної російської культури були в його вихованні і творчості очевидні” [9, 111-112]. У визначенням митця, “був це поет національної поразки, але ніколи не задовольнявся траурної голосильниці, що сумує в руїнах” [9, 112].

До статті Ю. Лободовського додано кілька перекладів віршів Є. Маланюка, де домінує дисгармонія і хаос, згодом їх передрукував журнал „Сучасність”. Через усі поезії як вихідний „obsesja” проходить образ „місяця лютого”, коли народився і помер поет. Ю. Лободовський вбачав у цьому випадковості. Є. Маланюк передбачав свій відхід за межу. З цим погоджується Л. Куценко, зазначаючи, що „поета цікавила тема автопророцтва у поетичній творчості” [2, 8]. Як аргумент дослідник наводить вірш „Пам’яті поета і воїна” Є. Маланюка, присвячений В. Гумільову. За епіграф взяті рядки з поезії російського поета, де він передбачає свій кінець. Наводимо один з віршів Є. Маланюка під назвою „Luty” (28.II.1964) у перекладі Ю. Лободовського: „*Miesiąc luty – prawdziwie luty. / Przyczałeś się, czujesz i czekasz, / aż poskręca twój smutek, / Aż na serce zabraknie lekarstw*” [2, 126].

Рецепція творчості Є. Маланюка в українсько-польській емігрантській пресі („Kultura”, „Wschód”, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, „Problemy Europy Wschodniej”, „Myśl Polska”), в енциклопедичних виданнях Польщі відзначається стислістю, однак переважно позитивними відгуками. В. Якубця, Ю. Лободовського, Р. Лужного, Ф. Неуважного, Б. Лепкого, А. Хойновського, В. Бончковського, К. Симонолевича-молодшого, Є. Стемповського, Д. С. Вандича та ін. не зазначали трагічність сторінок біографії українського поета, аналізували майстерність ритміки, мови, тематики та ідейного навантаження творів, вважаючи Є. Маланюка як виняткове явище вищим за сучасних йому українських поетів, борцем за волю і незалежність української держави.

Список використаних джерел

1. Веретюк О. Літературне життя української політичної еміграції у міжвоєнній Польщі / О. Веретюк // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. – К., 2003. – Т. IV. – С. 288-306.
2. Куценко Л. „Ой та й лютий же місяць лютий!” (Історія одного автопророцтва Євгена Маланюка) / Л. Куценко // Дивослово. – 1997. – № 1. – С. 7-10.
3. Українська загальна енциклопедія / за ред. Івана Раковського. – Львів, 1930–1935. – Т. 2.
4. Bączkowski W. Polish Writings by Evhen Małaniuk. An annotated bibliography / Bączkowski W. – Slavistica XCI. – Washington-Ottawa, 1983. – 16 s.
5. Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / Chojnowski A. – Wrocław: Ossolineum, 1979. – 262 s.
6. Hollender T. Z poezji ukraińskiej / Hollender T. – Warszawa, 1972.
7. Jakóbiec M., Hołyńska-Baran T. Literatura ukraińska / Jakóbiec M., Hołyńska-Baran T. – Warszawa, 1962.
8. Jaworski K. A. Przekłady poezji ukraińskiej, białoruskiej, i narodów kaukaskich / Jaworski K. A. – Lublin, 1967. – S. 136-144.
9. Łobodowski J. Po śmierci Małaniuka / Łobodowski J. // Kultura. – Paryż. – 1968. – № 10/252. – S. 111-128.
10. Luźny R. Zarys dziejów literatury ukraińskiej / Luźny R. // Ukraina. Teraźniejszość i przeszłość. – Kraków, 1970.
11. Małaniuk J. Poezja ukraińska ostatniej doby / Małaniuk J. // Wiadomości Literacki. – 1933. – № 4.
12. Małaniuk J. St. Petersburg, Petrograd – Leningrad / Małaniuk J. // Pamiętnik Warszawski. – 1931. – Z. 4. – S. 3-25.
13. Małaniuk J. Szkice do typologii kultury / Małaniuk J. // Marchoń. – 1934/35. – № 2. – S. 276-289.
14. Serednicki A. Jewhen Małaniuk a pisarze polscy / Serednicki A. // Serednicki A. Szkice polsko-ukraińskie – Warszawa: Towarzystwo Polska-Ukraina, 1994. – S. 58-86.
15. Symonolewicz K. Eugeniusz Małaniuk, poeta-rycerz / Symonolewicz K. // Biuletyn Polsko-Ukraiński – 1933. – № 1/3. – S. 35-37.
16. Tokarz B. Mít rzeczywistości w poezji Tuwima / Tokarz B. // Skamander. Studia o poezji Juliana Tuwima Pod red. I. Opackiego. – Katowice: Un-t Śląski, 1982. – S. 46-75.
17. Wandycz D. S. Eugeniusz Małaniuk / Wandycz D.S. // Wiadomości. – Tygodnik. – Londyn. – Rok XXIII. – № 18 (1153). – 4 травня 1968. – S. 1.

Анотація. У статті аналізується реценція творчості Євгена Маланюка в українсько-польській пресі, енциклопедичних виданнях України та Польщі, розглядаються присвячені українському письменнику відгуки В. Бончковського, Д. С. Вандича, Ю. Лободовського, К. Симонолевича-молодшого, Є.Стемповського та інших авторів.

Ключові слова: реценція, періодика, епістемологія, катастрофізм, синергетика, енциклопедичний, ритміка, тематика.

Summary. The reception of E.Malanuk's creative work in Ukrainian and Polish periodical is examined in the article, encyclopedic Ukrainian and Polish editions. The author analyses dedicated to the Ukrainian writer opinions of V.Bonchkovski, D.S.Vandysh, J.Lobodovski, K.Symonolevich-junior and others.

Key words: reception, periodical, epistemology, catastrophism, synergy, encyclopedic, rhythmic, thematic.